

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Güz/Autumn, 2022, 9 (2), 660-685

Eİ-ĤUMEYDÎ'NİN BEDÎ'İYYESİNDE KULLANDIĞI BAZI EDEBİ SANATLAR
Praise Of The Prophet In The Ode Of al-Humeydî

Ramazan EGE

Prof. Dr., Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı, ramazan.ege@usak.edu.tr, ORCID: 0000 0002 5749 510X.

Sadullah TİLKİTAŞ

Doktora Öğrencisi, Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı, sadullah.tilkitas@usak.edu.tr, ORCID: 0000 0001 5748 7575.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Received:	30.07.2022
Kabul Tarihi / Accepted:	19.09.2022
Yayın Tarihi / Published:	31.12.2022
Cilt / Volume:	9
Sayı / Issue:	2
Sayfa/ Pages:	660-685

Atıf / Cite as: Ege, Ramazan - Tilkitaş, Sadullah. "el-Humeydî'nin Bedî'iyyesinde Kullandığı Bazı Edebi Sanatlar" (Praise Of The Prophet In The Ode Of al- Hûmeydî). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 9/2 (2022), 660-685. Doi: 10.17859/pauifd.1151174.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Turnitin intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author declared that there is no conflict of interest

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 9 (2) 2022: 660-685

EL-ĤUMEYDÎ'NİN BEDÎ'İYYESİNDE KULLANDIĞI BAZI EDEBÎ SANATLAR*

Ramazan EGE**

Sadullah TİLKİTAŞ***

Öz

Allah Resûlü'nün vefatından sonra İslam dünyasında yaşanan siyasi çalkantılar, sıkıntılar, haçlı tehdidi vb. sebeplerle Müslümanlar manevi destek arayışına girmişlerdir. Öte yandan şairler, ruhi ve bedeni rahatsızlıklarına şifa ummak, gönüllerindeki peygamber sevgisini izhar etmek, edebi sanatların öğrenilmesine katkı sağlamak gibi düşüncelerle Hz. Peygamber'i konu alan kasideler yazmışlardır. H. 7. asırdan sonra belli başlı şartları taşıyan bu tür kasidelere bedî'yye denilmiştir. Abdurrahman b. Ahmed b. Ali el-Ĥumeydî de *Temlihu'l-bedî' bi medhi's-şeffi'* adını verdiği kasidesi ile bu türün temsilcilerinden biri olmuştur. Bu makalede el-Ĥumeydî'nin kasidesinde geçen bazı edebi sanatları tanıtılacak ve beyitler tercüme edilerek şâhit getirdiği yerlere değinilecektir. Başlıklarda lafzî ve manevî bedî' sanatları müellifin sistemi esas alınarak işlenecektir.

Ahahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Bedî', Bedî'yyât, Kaside, Medih.

Praise Of The Prophet In The Ode Of al-Humeydî

Abstract

After the death of the Prophet of Allah, Muslims sought moral support such reasons as the political turmoil, troubles, the crusade threat, etc. in the Islamic world. On the other hand, Poets wrote odes about the Prophet with the thoughts of hoping for healing for their spiritual and physical ailments, manifesting the love of the prophet in their hearts and contributing to the learning of literary arts. After the 7th century A.H., such odes with certain conditions were called bediyyah. Abdurrahman b. Ahmed b. Ali al-Humaydi became one of the representatives of this genre with his eulogy called *Temlihu'l-bedî bi medhi's-şeffi'*. In this article, some bedi arts in al-Humaydi's eulogy will be introduced and the places he has cited by translating the couplets will be mentioned. In the creation of titles, the literal and spiritual bedi arts based on the author's system will be processed.

Keywords: Arabic language and Rhetoric, Bedi, Bediyyat, Poetry, Paise, Eulogy.

* Yazar makalede *Etik Kurul İzni* gerektirecek bir durum bulunmadığını beyan etmiştir.

** Prof. Dr., Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı, Ramazan.ege@usak.edu.tr, ORCID: 0000 0002 5749 510X.

*** Doktora Öğrencisi, Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı, sadullah.tilkitas@usak.edu.tr, ORCID: 0000 0001 5748 7575.

Structured Abstract

Abdurrahman b. Ahmed al-Humaydi is an Egyptian poet and writer. He also served as the chief clerk for a while. Although there is no information about his date of birth in the sources, He died in 1597. Also known as ehl-i varrak, al-Humaydi wrote many poems, especially prophetic eulogies. He collected his poems in an alphabetical system in his divan. Especially known for his works on literature, al-Humaydi. He also wrote a eulogy praising the Prophet. Menhu's-Semî' bi Şerhi Temlihi'l-bedi bi Medhi's-Şeffi is a commentary on the author's own work called Temlihi'l bedi bi medhi's-şeffi, which was written for this purpose. The work has been accepted as a work included in the field of bediyyat. Bediyyat literary genre in which the bedi arts and the feeling of praise for the Prophet is blended together. Badiyyat, which is a unique poetic form, has actually been the name given to the eulogies consisting of couplets in which the bedi arts, some of which have been known since the period of ignorance, are used. However, not every eulogy written was called bediyyah. For this; Conditions such as that the bediyyah should contain at least one of the bedi arts, that it should be written in bahr simple meter and in mime rhyme were sought. In order to hope for the intercession of the Prophet, or to gain prestige by proving his poetic skills, or to make it a means of healing for some bodily ailments, The writing of such odes praising the Prophet revealed the badiyyas. The aforementioned poem of Humaydi was written for this purpose. In this work, in which Bedi arts are comprehensively included, the author deals with 168 bedi arts in 140 couplets. He treated the literal and spiritual bedi arts in a mixed order, and included 13 types of puns under the title of puns. In addition, in some couplets, he exemplified several bedi types in one couplet. For the first time, he gave place to arts such as Muvassal, detailed, en-natiku'l-huruf, es-samitu'l-huruf el-mefriku'l-ahruf, al-maksur ve'l-memdud, which were not included in rhetoric books before him and these arts were taught as science. brought to the world. al-Humeydi was influenced by al-Hilli (d. 749/1348) in terms of style and style in his bediyyah. Some of his couplets are very close to al-Hilli's couplets. Already in the introduction of his commentary, he clearly expressed this by saying that *I followed the footsteps of Safiyyüddin al-Hilli and added additional arts to his arts.* The author has started every bedi art with his own couplets. He interpreted his couplet and explained the strange words. He briefly defined the art he dealt with and drew attention to the places where the bedi art mentioned in his couplets was used. While exemplifying some sections, the author stated that he followed the path of Busiri (d.694/1295) by saying "I also followed the owner of the "Bürde" in this regard. However, with the arts in the declaration sections of rhetoric books such as allusion, metaphor, simile and metaphor, which are based on the classification of Ibn Abi'l-Işba (d. 654/1256) and Suyuti (d. 911/1505); He also included the arts in the maani sections such as "musavat and icaz" in his bediyyah. It is seen that he mostly benefited from Ibn Abi'l-Işba (d. 654/1256) in the definitions of Bedi arts. He consulted verses in many places, and he applied to hadith-i sharifs in some parts. In addition, he brought witnesses from the words of the Companions and some people. While bringing witnesses from the poems in the work, Humaydi generally mentioned the name of the owner of the poem, but in some places he did not specify the owner of the poem, using expressions such as "some said this, another said that, the poet's word is like this". The author referred to his own poem by saying "this kind of bedi is also present in my bediyyah" after making the Irab and commentary of each of the bedi arts and evidence from the verses, hadiths and words. When the author could not find an example on the subject in the bediyyahs of four authors (such as al-Hilli, İbnü'l-Mukri, Suyuti, İbnü'l-Vecih) for whom he gave evidence in some parts "I could not see an example in anyone's bediyyah except for such and such persons related to art" and brought evidence from other works. At the end of the work, the author points out that he completed his work under the title (عَدُّ الْأَنْوَاعِ وَ عَدُّ الْأَنْبِيَاءِ وَ التَّأْرِيحُ) in 992. In addition, the author stated that many of the other

bedi writers did not include this title, but rather he presented an example of art on this subject. The work is still available as a manuscript in approximately 200 leaves in various libraries. With this article, we aimed to introduce the 49 arts in the work and to introduce this work of the author by showing how the related arts were revealed by translating the couplets.

GİRİŞ

“Be, dâl ve ayn” kök harflerinden oluşan “بدع” filinin iki temel anlamı vardır. Bunların ilki “Bir şeyi benzersiz ve numunesiz bir şekilde ilk defa yapmak” anlamına gelirken diğeri “bitkinlik, meşakkat, ağır bir yük altına girmek” anlamlarına gelir.¹ Terim olarak bu kelime, muktezâ-yı hale uygun fasih sözün nasıl güzelleştirileceğini öğreten ilim dalı olarak tarif edilmiştir.² Bedî' tabirini bir belâgat terimi olarak inceleyen ve eserinde yer veren ilk müellif ise İbnü'l-Mu'tez'dir (ö. 296/908-909).³ Onun sahada ilk olma özelliği taşıyan “*Kitâbü'l-Bedî'*”⁴ adlı eserinde bu ilmin muhdes şairlerin bir icadı olmadığı, müstakil bir ilim dalı haline gelmeden önce de Kur'an'da, hadislerde, Arap şiirinde ve hatta bedevîlerin konuşmalarında var olduğu belirtilmiş bu da verilen misallerle ispat edilmeye çalışılmıştır.⁵

Bedî' ilmi h. III. yüzyılda kavramsallaşmaya başlamıştır. Bu dönemde edebi tenkitçiler gerek kendi şiirlerinde gerekse kritiğe tabi tuttıkları şiirlerde sanatsal özellikler aramışlardır. Bu sırada Müslim b. Velîd (ö.208), el-Câhiz (ö. 255) İbn Kuteybe (ö. 276), el-Müberred (ö. 286) gibi âlimler yetişmiş ve eserlerinde bedî' sanatlarına yer vermişlerdir. el-Câhiz, bedî' ilmini “güzel ve hoş beyân” olmak şeklinde açıklamış bununla birlikte meânî, beyân ve bedî' ilimlerinin kapsamına giren konuları karışık bir şekilde ele almıştır. İbn Kuteybe de meânî ilminin çatısına giren iltifâtı; beyân ilminin konuları arasında bulunan teşbih, ta'rîz, istiare ve kinâyeyi bedî' ilmi ile ilişkilendirmiştir.⁶ Bu dönemde belâgat terimlerinin henüz netlik kazanmadığı söylenebilir.

Hicrî VIII. asra gelindiğinde bir takım kurallar gözetilerek şefaht bekletisi, hastalıklara şifa arayışı, şairlerin şiir yeteneklerini ispat etme

¹ İbn Fâris, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ el-Kazvînî, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (b.y.: Dâru'l-fikr, 1979), 1/209; Ahmed b. İbrahim b. Mustafa el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-edeb fî edebiyâtı ve inşâi luğati'l-Arab* (Beyrut: Müessesetül'l-Maârif, ts.), 1/298; Vankulu Mehmed Efendi, *Vankulu Lüğati*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015), 2/1308.

² Kâtib Çelebi, Mustafa Abdullah Hacı Halife, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn* (Beyrut: y.y., 1991), 1/232; Abdülmüteâl es-Saîdî, *Buğyetü'l-îzâh li-telhîşî'l-miftâh* (b.y.: Mektebetü'l-Êdêb, 1427/2005), 4/571.

³ Hacımüftüoğlu, Nasrullah, “Bedî'”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/320.

⁴ Ebu'l-Abbas Ahmed el-Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ fî şimâ'ati'l-inşâ'* (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, ts.), 1/478.

⁵ Hacımüftüoğlu, *a.g.md.*, 5/320; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-edeb*, 2/177.

⁶ İsa Güceyüz, *Temel Belâgat Terimlerinin Teşekkülü: Fesahat, Belâgat, Meânî, Beyân ve Bedî'* (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2020), 270-273.

duygusu, toplumun bu yöndeki beklentisini karşılama ve manevi destek ihtiyacı gibi nedenlerle Hz. Peygamber'e medih maksadıyla bedî'iyye adıyla yeni bir tür ortaya çıkmıştır. Bu dönemde bedî' sanatların yorumunda bir ilim dalı haline gelen bedî'iyyeler için aranan bazı şartlar vardır. Bunlar; beytin bedî' sanatlarından en az birini ihtiva etmesi, kasidenin bahr-ı basît vezninde yazılması ve en az yüz beyitten oluşması, kafiyesinin kesreli mîm olması ve Hz. Peygamber'i (a.s) methetmek maksadıyla nazmedilmiş olmasıdır.⁷

Mısırlı şair Abdurrahman b. Ahmed b. Ali el-Ḥumeydî'nin (ö.1005/1597) hicrî 992 yılında kaleme aldığı *Menḥu's-Semî' bi Şerḥi Temlîḥi'l-bedî' bi Medḥi's-Şeffî'* adlı eser de bedî'iyye türünün örneklerindedir. Bu eser müellifin daha önce kaleme aldığı *Temlîḥu'l-bedî' bi Medḥi's-Şeffî'*⁸ adlı kasidesinin şerhi kabilindedir. el-Ḥumeydî şerhte Safiyyüddîn el-Ḥillî (ö. 749/1348), İbnü'l-Mukrî el-Yemenî (ö. 837/1433), İbnü'l-Vecîh (ö. 803/1400) ve Celâlüddîn es-Süyûtî'nin (ö. 911/1505) bedî'iyyeleri başta olmak üzere birçok şairin şiirlerinden seçtiği binin üzerinde beyitten istişhâd etmiştir. Bu yönüyle eserin kapsamlı bir belâgat kitabı olduğu söylenebilir. Müellif, bedî'iyyesinde lafzî ve manevî bedî' sanatlarını karışık bir tarzda ele almıştır. Bununla birlikte belâgat kitaplarının meânî ve beyân bölümlerinde karşılaştığımız mecâz ve musâvat gibi sanatlara da bedî'iyyede yer vermiştir. Ayrıca fesâhatla ilişkili bulunan suhûlet kavramını da bir sanat olarak değerlendirmiştir. Bizim burada metodumuz, belâgatın meânî, beyân ve bedî' bölümlerine dair el-Ḥumeydî'nin bedî'iyyesindeki son 43 beytinde geçen bazı sanatları tanıtmak ve beyitleri tercüme edip ilgili sanata dikkat çekmek olacaktır.

Yazarın İslam hukuku (fıkıh) çatısı altında mirasla ilgili hükümlerin şiirsel bir formla anlatıldığı bir manzumesi daha vardır. *Ḳabesu'd-ḍav' fi'l-ḥisâb* adı verilen bu eser 1589 yılında İbnü'l-fakîh eş-Şâfi Şemsüddîn Muhammed el-Bahvâşî'nin oğluna ithâfen kaleme alınmıştır. Eser fıkıhla ilgilenenlerin yanı sıra matematik alanı için de ilgi konusu olmuştur. Matematiksel şiir de denilebilen bu eser modern okuyucuya alışılmadık bir tür örneğidir. Kongre kütüphanesinde bulunan eser, nesh yazı tipi ile yazılmış; yazılı alanda 17 satır mevcut olup halen el yazma halindedir.⁹

⁷ Kılıç, Hulusi, "Bedîiyyât" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/ 323.

⁸ Eser müstakil olarak neşredilmemiş olup yazarın "ed-Durru'l-manzûm fî medḥi'n-nebiyyi'l-'azâm" adlı divanının 115 ve 128. sayfalar arasında yer almaktadır. Revî harfinin "mîm" olduğu bu bölümü el-Ḥumeydî "Temlîḥu'l-bedî' bi medḥi's-şeffî' " adlı kasîdesine tahsis etmiştir. Kasîdenin Mektebetu rifâ'a et-tahtâvî kütüphanesinde "belâgat 43" arşiv numaralı bölümde bulunan nüshası 10 varak, her bir sayfa 17 satır ve ölçüsü 15x20cm şeklindedir. Bkz. Yusuf Zeydân, *Fihri'su mahtûtât mektebetu rifâ'a et-tahtâvî* (Kahire: Ma'hedu'l-mahtûtâtî' arabiyye, 1996), 267.

⁹ Abdurrahmân b. Ahmed b. Ali el-Ḥumeydî, *Ḳabesu'd-ḍav'i fi'l-ḥisâb*, Washington: Kongre Kütüphanesi, Mansuri koleksiyonu, 5-710, "Kontrol numarası: 2008401700".

Söz konusu bedî'iyye ile birlikte müellifin 2339 beyitten oluşan ve alfabenin tüm harflerini kâfiye harfi yaptığı ve *ed-Durru'l-manzûm fî medhi'ne-nebiyyi'l-azâm* adını verdiği divanı da tümüyle peygamber methiyelerinden oluşur.

1. el-Ḥumeydî'nin Nisbesi ve Hayatı

el-Ḥumeydî, "*Menḥu's-Semî' bi Şerhi Temlîhi'l-Bedî' bi Medhi's-Şeffî*" adlı eserinin istişhâd başlığı altında Ḥumeydî nisbesinin büyük dedesine ait olduğunu belirtmiş ve soyu hakkında bilgi vermiştir.¹⁰ İbn Hacer'in Buhârî şerhi olan "*Fethu'l-bârî*" adlı eserinde geçtiğine göre el-Ḥumeydî, Ebu Bekr Abdullah b. Zübeyr olup nisbesi Allah Resûlü'nün eşi Hz. Hatice'nin (r.anhe) yakınlarından olan Kureyş kabilesinin Esed koluna mensup Humeyd b. Üsâme'ye dayanmaktadır.¹¹

Şihâbüddin el-Ḥafâcî (ö. 977/1069) yazarın yetenekli bir edebiyatçı olduğunu, birçok kimse tarafından tanınan bir divanı bulunduğunu, İbn Hicce'nin (ö. 837/1434) metodu üzerine bir bedî'iyye yazdığını belirtmiş, ayrıca tıp konusunda da bilgi sahibi olduğunu "mesîhî bir el" tabiriyle dile getirmiştir.¹² Bununla birlikte Zeynüddin Abdurrahmân b. Ahmed b. Ali el-Ḥumeydî aynı zamanda döneminin Mısır başkâtibidir. Ulaşabildiğimiz kaynaklarda doğum tarihi ile ilgili bilgi bulunmamakla birlikte vefatı h. 1005/1597 yılıdır.¹³

2. el-Ḥumeydî'nin Beyitlerinde Yer Alan Bazı Bedî' Türleri

Abdurrahmân b. Ahmed el-Ḥumeydî'nin *Menḥu's-Semî' bi Şerhi Temlîhi'l-bedî' bi Medhi's-Şeffî* adlı eseri bedî'iyyât alanında yazılmış bir eserdir.¹⁴ Müellif, şerhinde ele aldığı her bedî' sanatına kendi beyti ile başlamış, beyti i'râb ederek garîb lafızları açıklamıştır. Ele aldığı sanatı kısaca tanımlamış beyitlerde geçen bedî' sanatlarına dikkat çekmiştir. Bedî' sanatlarının kapsamlı bir şekilde yer aldığı bu eserde müellif, 140 beyit içerisinde 168 bedî' sanatını ele almıştır. Bu araştırmada sanatların tümüne yer vermek makalenin kapsamını aşacağından bazı bedî' türleri ele alınmıştır.

¹⁰ Abdurrahmân b. Ahmed el-Humeydî, *Menhu's-Semî' bi Şerhi Temlîhi'l- Bedî' bi Medhi's-Şeffî*, İspanya: San Lorenzo de el Escorial Manastırı Ulusal Miras Kraliyet Kütüphanesi, No: "Arap 422", 189b/5.

¹¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fehu'l-bâri şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (Beyrut: Dâru'l-Mârife, 1379), 1/10.

¹² Şihâbüddin el-Ḥafâcî, *Reyhânetü'l-elibbâ ve zehretü'l-hayâti'd-dünyâ*, thk. Abdülfettah Muḥammed el-Ḥulv, Matbaatu İsa el-Bâbî el-Ḥalebî, (Kahire, y.y, 1967), 115.

¹³ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Arifin Esmâü'l-Müellifin ve Asârü'l-Musannifin* (İstanbul: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabi, 1951), 1/547; Yusuf 'İlyân Serkîs, *Mu'cemu'l-matbûati'l-arabiyye ve'l-muarrabe*, (Mısır: Matbaatu Serkîs, 1928), 799; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, 1957), 5/120.

¹⁴ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Arifin* 1/547.

Müellifin ele aldığı bazı başlıkların belâgat terimi olup olmadığı konusunda tartışmalar vardır. Kimi araştırmacılar üç veya daha fazla kelimeden oluşan ifadelerin terim olmaktan ziyade umumi bir başlık niteliği taşıdığını ifade etmiştir.¹⁵ Bu çalışmada bu tür tartışmalara girilmeden el-Ḥumeydî'nin sanat olarak adlandırdığı bu türler tanıtılacak ve beyitler tercüme edilecektir.

Eserde yer alan bazı bedî' sanatları şu şekildedir:

2.1. el-İrdâf ve'l- Mecâz (الإِزْدَافُ وَالْمَجَازُ)

el-İrdâf: Mütakellimin murâd etmek istediği sözünü o mana için kullanılan asıl lafzıyla değil de, eş anlamlısı ve tâbîsi olan başka bir kelimeyle ifade etmesidir.¹⁶ Ḥumeydî'nin beyti şöyledir:

أَعْدَاءُ وَغَمْدُ ظَبَاهُ مِفْصَلُ الْقِمَمِ   جَعَابُ اسْتُهُمِهِ فِي الْحَرْبِ أَفِيدَةُ الْ

Harp meydanlarında düşmanlarının kalpleri (müminlerin) oklarının sadaklarındadır.¹⁷ Kılıçlarının yüzleri de başlarının bedenlerine birleşen yerlerinde (boyunlarındadır). (Yani Allah Resûlü'nün ve ashâbının düşmanlarına attıkları oklar hedeflerinden şaşmaz, kılıçları da kâfirlerin başlarını boyunlarından ayırır.)

مِفْصَلُ الْقِمَمِ lafzında irdâf sanatı vardır. Nitekim bu ifade “boyun” kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanılmıştır.

Mecâz (المجاز): Bir alâkaya binâen gerçek anlamın dışında kullanılan ve hakiki anlamın anlaşılmasına engel bir karine bulunan ifadelerdir.¹⁸

el-Ḥumeydî, yukarıdaki beyitte kalp kelimesini mecaz olarak kullanmıştır. Burada kalbin kendisi değil, kalplerinin yeri yahut düşmanların şuurları, bilinçleri kastedilmiştir.¹⁹

2.2. el-İştirâk ve't- Tedbîc (الإِشْتِرَاكُ وَالتَّدْبِيعُ)

el-İştirâk: Mütakellimin iki mana arasında ortaklık bulunan bir lafız getirip dinleyicinin zihni kastedilmeyen anlama kaydırıldıktan sonra beytin

¹⁵ Güceyüz, Temel Belâgat Terimlerinin Teşekkülü, 38.

¹⁶ el-Humeydî, *Menhu's-Semi'*, 130b/15; İbn Ebi'l-İsba' el-Bağdâdî el-Mısrî, *et-Tahrîru't-tahbîr fi sînâti's-şîri ve'n-neşr ve beyâni i'câzi'l-kur'ân* (Birleşik Arap Cumhuriyeti: el-Meclisü'l- 'A'lâ li's-Şüûni'l-İslâmiyye, ts.), 339; Takiyuddîn Ebû Bekir b. Abdillâh İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetü'l-edeb ve gâyetü'l-ereb*, thk. 'İsâm Şakyû (Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, 2004), 2/302; Safiyyüddîn Abdülazîz b. Serâyâ b. Alî el-Hillî, *Şerhu'l-kâfiyeti'l-bedî'iyye fi 'ulûmi'l-belâga ve mehâsini'l-bedî'*, thk. Nesîb Neşâvî, (Beyrut: İkinci Baskı, Dâru Sâdır, 1992), 199.

¹⁷ İçine ok konulan, torba ya da kutu biçiminde kılıf.

¹⁸ Ali Bulut, *Belâgat (meânî, beyân, bedî')*, (İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 226; Halil İbrahim Kocabıyık, “Ebû Hayyân ve el-Bahrul-Muhîd adlı Tefsiri (II)”, *Academic Platform Journal of Islamic Researches* 3-3, (Aralık 2019) s, 386.

¹⁹ el-Humeydî, *Menhu's-Semi'*, 131b/15.

sonunda veya sonraki bir beyitte vehmedilen ikinci anlamı ortadan kaldıran bir şey getirmesidir.²⁰ el-Ḥumeydî şöyle der:

بِالسُّمْرِ وَالْبَيْضِ أَفْنَى السُّودِ حَالَ لِقَى
سُودَ النَّأَى لَا سَوَادَ اللَّوْنِ وَاللَّمَمِ

Resûlüllah (a.s) savaş meydanlarında kılıç ve mızraklarıyla kapkara ve çirkin tabiatlı düşmanlarını helak etti. Onların karanlıkları saç lülelerinin veya (inkarları sebebiyle) görünüşlerinin siyahlığı değil.

Yukarıdaki beytin sonunda el-Ḥumeydî, düşmanların, karalıklarının dış görünüşlerinden değil kötü amelleri sebebiyle manevî bir karalık olduğunu belirtmiştir.

Tedbîc (التَّدْبِيع): Bed'î terimlerinden olan tedbîc, kinaye yoluyla medih, fahr veya bunların dışındaki hususlarda farklı renkleri bir arada zikretmektir.²¹

Müellifin iştirâk sanatı için getirdiği beyitte parlaklığı sebebiyle kılıçlar, beyaz renkle sembolize edilirken; günden kapkara olmuş tabiatları da siyah renkle tasvir edilmiştir.

2.3. el-İlgâz ve İ'tilâfü'l-lafzi bi'l-vezn ve'l-İltizâm (الإغزاز بالوزن وإنتلاف اللفظ والانتزام)

İlgâz: Sözlükte sözü anlaşılmasız kılmak, maksadını gizlemek, şaşırtmalı söz söylemek anlamına gelen kelime, terim olarak mütekellimin maksadını sözünde gizlemesi ve dinleyiciye bırakmasıdır. Şair beytin zâhirinden hemen anlaşılmayan ancak batınında gizli olan anlamı dinleyicinin bulmasını istemektedir.²² Humeydî şöyle der:

مَنْ ذِي لِسَانٍ جَرَى الطَّغْنِ مُنْتَقِمٍ
وَضَارِبِ الْحَدِّ ذِي وَجْهَيْنِ مُنْتَقِمٍ

Resûlüllah (a.s) (karşılaştığı kişilerin) kanını içen güçlü dişlere sahip mızrağı ve iki yüzü keskin kılıcıyla düşmanlarını helak etti.

Beyitte "لسان" lafzı ile mızrağın dişleri; "وَضَارِبِ الْحَدِّ" ifadesiyle de kılıç kastedilerek lügaz yapılmıştır.

İ'tilâfü'l-lafzi bi'l-vezn (إنتلاف اللفظ بالوزن): Bu sanat, vezin sebebi ile isimlerin veya fiillerin yapılarının değiştirilmemesi, cümlelerde uygunsuz bir şekilde takdim ve tehir yapılmaması, vezni tamamlamak için maksada aykırı ve

²⁰ el-Humeydî, *Menhu's-Semi'*, 133b/15; Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde fi meḥâsini's-şî'r ve âdâbih*, thk. Muhyiddîn Abdülhamîd (b.y.; Dâru'l-Ceyl, 1401/1981), 2/96; İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-taḥbîr*, 307; İbn Hicce, *Ḥizânetü'l-edeb*, 2/276; el-Hillî, *Şerhu'l-kâfiyeti'l-bed'îyye*, 175.

²¹ el-Humeydî, *Menhu's-Semi'*, 133a/15. Ayrıca Bkz. İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-taḥbîr*, 532; İbn Hicce, *Ḥizânetü'l-edeb*, 2/453; Sadruddîn 'Alî b. Ahmed İbn Ma'sûm el-Medenî, *Envâru'r-rabî 'fi envâ 'i'l-Bed'î*, thk. Şakir Hâdî Şukr (Necef: Matba'atu'n-Nu 'mân 1969), 4/118.

²² el-Humeydî, *Menhu's-Semi'*, 134b/10.

anlamı bozacak bir kelimenin ilave edilmemesi ya da aynı sebeple bir lafzın atılmaması şeklinde açıklanmıştır.²³

Beyit, yukarıda sayılan kusurlardan sâlim olması sebebiyle söz konusu sanatı bünyesinde barındırmaktadır.²⁴

İltizâm (التزام): Şiirde veya nesirde kâfiye (revî) veya fâsıla harfinden önceki harf ya da harflerin -zorunluluk teşkil etmediği halde- lafızların uyumu ve süslü görünmesi bakımından aynı türden olmasıdır.²⁵

Yukarıdaki beyitte “ملتقم ومنتقم” lafızlarında revî harfi mîm’den önce her iki kelime de ت ve ق harfleri getirilerek iltizâm sanatı uygulanmıştır.²⁶

2.4. Selâmetü'l-ihtirâ' (سَلَامَةُ الْإِحْتِرَاعِ): Şairin önceden kullanılmamış bir manayı keşfetmesidir.²⁷ Humeydî bu sanata beytinde şu şekilde yer verir:

فَأَبْيَضَ وَجْهَ الْهُدَى بِشَرِّا بَعْرَتِهِ   وَأَسْوَدَ وَجْهَ الْعَدَى نُدْرًا بِذَلِيهِمْ

Resûlullah'ın (a.s) izzetiyle akl-ı selim kimselerin yüzleri neşe içinde bembeyaz ağardı. Düşmanların yüzü ise zilletlerinin (günahları) kendilerine haber verilmesiyle kapkara karardı.

Şair yukarıdaki manayı ilk olarak kendisinin kullandığını iddia etmiştir.²⁸ İbn Abbâs'ın (r.a) Allah Resûlü hakkındaki şu sözünde olduğu gibi:

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجْوَدَ النَّاسِ، وَكَانَ أَجْوَدَ مَا يَكُونُ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ كَانَ كَالرَّيْحِ الْمُرْسَلَةِ

Resûlullah (a.s) insanlar arasında en cömert kimseydi. (Bilhassa) Ramazan ayındaki iyilikleri bitmek bilmeyen rüzgârlar gibi en iyisiydi.

İbn Abbâs (r.a) Allah Resûlü'nün cömertliğini “durmak bilmeyen ve sürekli esen” rüzgara benzetmiştir. Resul-i Ekrem'in cömertliği ile rüzgârlar arasındaki benzerlik daha önce kimse tarafından dile getirilmemiştir.²⁹

2.5. Teşbihü şey'eyn bi şey'eyn (تَشْبِيهُ شَيْئَيْنِ بِشَيْئَيْنِ): Az görülen teşbih türlerinden olup benzetmenin iki şey ile başka iki şey arasında gerçekleşmesidir.³⁰ Humeydî'nin şu beytindeki gibi:

تَرَاهُ فِي حَرْبٍ حَرْبِ الْبَغِيِّ يَعْسِفُهُ   لَيْثًا تَحَكَّمُ فِي دَوْدٍ مِنَ الْعَمَمِ

²³ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdû's-şi'r* (Kostantiniyye: Matbaatü'l-Cevâib, h.1302), 61; İsmail Durmuş, İskender Pala, “İ'tilâf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2001), 23/ 459-460.

²⁴ Bu sanat müellifin ilğaz sanatı için getirdiği beyitte örneklenmiştir.

²⁵ İbn Hicce, *Hiżânetü'l-edeb*, 2/433.

²⁶ Bu sanat müellifin ilğaz sanatı için getirdiği beyitte örneklenmiştir.

²⁷ Şihabüddin Ahmed b. Abdilvehhab en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi-fünûni'l-edeb* (Kâhire: Dârul-Kütübi ve'l-Vesâik'l-Kavmiyye, 1423/2002), 7/ 164; Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübki, *Arûsu'l-efrâh fi şerhi telhîsi'l-miftâh*, thk. Abdulhamid Hindâvî (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2003), 2/311; İbn Hicce, *Hiżânetü'l-edeb*, 2/ 362.

²⁸ el-Humeydî, *Menhu's-Semi'*, 138b/10.

²⁹ İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-tahbîr*, 360.

³⁰ el-Hillî, *Şerhu'l-kâfiyeti'l-bed'iyye*, 231.

Şiddetli bir savaş anında (Allah Resûlü'nün) düşmana karşı durumunu, seyir halindeki koyun sürüsünün içine giren ve onları (sağa sola) dağıtan yırtıcı bir aslan gibi görürsün.

Beyitte Allah Resûlü'nün savaş anındaki durumu aslana; düşman ordusu da koyun sürüsüne benzetilmiştir.

2.6. et-Tâ'at ve'l-'Isyân ve'l-Bast (الطَّاعَةُ وَالْعِصْيَانُ وَالْبَسْتُ)

et-Tâ'at ve'l-'Isyân: Şairin beytinde bedî' türlerinden bir sanata yer verip gerek kafiye gerekse bunun dışında bir engel sebebiyle belirli bir lafız kullanamayıp onun yerine vezinde ve kafiyede uygun bir kelimeyi seçmesi sonucu farklı bir bedî' sanatının ortaya çıkmasıdır. Yani kullanılan lafız bir bedî' sanatına itiraz ederken diğerine itaat etmiştir.³¹ el-Humeydî'nin beyti şu şekildedir:

فَصِيحٌ نُطِقَ نَصُوحٌ صَادِقُ الْكَلِمِ

سَدِيدٌ رَأَى شَدِيدُ الْبَأْسِ مُذْهِبُهُ

(Allah Resûlü) söz ve fiillerinde daima doğru, harp meydanlarında yiğit bir zattır ki böylece (Müslümanların katlandığı cefa ve sıkıntıları) yok edip ortadan kaldırır. Konuştuğunda da anlaşılır, belîğ olup her sözü doğrulanan (bir peygamberdir).³²

Müellif başlangıçta lafız "شَدِيدُ الْبَأْسِ مُذْهِبُ الْبَأْسِ" şeklinde kullanarak tam cinas yapmak istemiş ancak vezin kastettiği manayı irâd etmesine engel olmuştur. Böylece مُذْهِبُهُ lafzına الْبَأْسِ kelimesine dönen bir ait zamir getirmiştir. Böylece istiḥdâm sanatı ortaya çıkmıştır. Yani lafız istiḥdâm sanatını onaylarken cinâs'a itiraz etmiştir. böylece "itaat ve isyan" sanatı meydana gelmiştir.

el-Bast (البسط): Îcâz'ın zıttı olup bir faydaya binaen lafzın mananın önüne geçmesidir. Müellif bu sanatı et-tâ'at ve'l-'isyân sanatı için getirdiği beyitte kullanmıştır.³³

Yukarıdaki beyitte şair maksadını tam olarak ifade edebilmek için gereksiz ifadelerden kaçınmak suretiyle sözü biraz uzatarak Hz. Peygamber'i övmüştür.

2.7. İ'tilâf ve'l-lafz ma'a'l-lafz (إِتِّلَافٌ مَعَ اللَّفْظِ): İ'tilâf, ihtilâf kelimesinin zıddı olup *iki şey arasındaki uyum, kaynaşma* demektir.³⁴ Bedî' terimi olarak ise bir ifadenin lafızlarının birbirleriyle olan münasebetleri dikkate alınarak, garîb ile kendisi gibi az kullanılan, çok kullanılan ile çok

³¹ el-Hillî, *Şerhu'l-kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 301.

³² Abdurrahmân b. Ahmed b. Ali el-Humeydî, *ed-Durru'l-manzûm fi medḥi'n-nebiyyi'l-'azâm* (Mısır: el-Matbaatü'l-âmire, 1322/1896), 125.

³³ Burada Şair maksadını tam olarak ifade edebilmek için gereksiz ifadelerden kaçınmak suretiyle sözü biraz uzatarak Hz. Peygamber'i övmüştür.

³⁴ Ahmed Muhtar Abdulhamîd, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabîyyeti'l-muâsıra*, (b.y.: Âlemü'l-kütüb, 2008), 1/111.

kullanılan lafızlara bir arada yer verilmesidir.³⁵ el-Ḥumeydî bu sanatı şöyle ele almıştır:

طَوِيلُ جَاهٍ مَدِيدُ الْجُودِ مُنْسَرِحٌ
الإمْدَادِ وَافِرٌ بِرِّ كَامِلِ الْفَخْمِ

Allah Resûlü'nün şanı yücedir, cömerttir; kendisinden yardım isteyenlere yardımı süratlidir. İyiliği bol, kemâlâtı tamdır.

Beyitte “طَوِيلُ جَاهٍ” lafzından sonra “كامل- وافر- منسرح- مديد” lafızlarının geçmesi lafızların uyumudur. Çünkü bu lafızların birbiriyle kullanımı münasıptir.

2.8. es-Selb ve'l-Îcâb (السَّلْبُ وَالْإِجَابُ): Mütakellimin kelamını bir açıdan olumlu diğer açıdan olumsuz bir şey üzerine kurmasıdır.³⁶ el-Ḥumeydî şöyle der:

مَا رَدَّ رَائِدٌ مَنٍ مِنْ نَدَى يَدِهِ
وَرَدَّ بِالْخَزْيِ بَاغِي النَّعْيِ فِي نَدَمٍ

Resûlüllah (a.s) cömertliği sebebiyle iyilik bekleyeni geri çevirmemiştir. Haktan ayrılmış aşağılık bir davranışı arzu eden (bu amelden) pişmanlık hissettirip uzaklaştırmıştır.

Beytin ilk şatırında “ مَا رَدَّ رَائِدٌ ” ifadesiyle, iyilik umanlar için Allah Resûlü'nün yardımına değinilirken; ikinci şatırda “ وَرَدَّ بِالْخَزْيِ ” ifadesiyle, haddi aşmış yanlışa sapanın bu yoldan uzaklaştırıldığı dile getirilerek es-selb ve'l-îcâb sanatı uygulanmıştır.

2.9. Tecrîd (التَّجْرِيدُ): Kişinin zahirde başkasına hitap ediyor gibi görünüp hakikatte kendini kastetmesidir.³⁷ Tecrîd sanatının diğer bir kullanımı ise mübalağa için bir sıfattan yeni sıfatlar türetmektir. ³⁸ Humeydî şöyle der:

يَلُوحُ مِنْهُ لِرَائِهِ عَلَى بُعْدٍ
يَبْرَأُ نُورٍ وَبَدْرُ النَّجْمِ مِنْ أَمَمٍ

Uzaktan bakanlar için onun (peygamberin sünnetleri, fiilleri) hissene ve manen görünür, yakından (bakanlar için) ise nuru, bir lambanın ışığı yahut ayın parıltısı gibi ortaya çıkar.

Müellif burada uzaktan yahut yakından bakanları aydınlatan bir lamba diyerek “يَبْرَأُ نُورٍ وَبَدْرُ النَّجْمِ” lafızlarıyla Hz. Peygamber'i kastederek tecrîd sanatını uygulamıştır. Ḥumeydî'nin bu beyti tecrîd sanatının ikinci tanımına örnek teşkil etmektedir.

³⁵ es-Sübkî, *Arûsu'l-efrâh*, 2/317; Habenneka, *el-Belâğatü'l-'arabiyye*, 2/520; Mustafa Aydın, *Bedî' İlmi ve Sanatları* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2018), 352. İtilâf sanatının bir terim olmadığı umûmî bir sıfat olduğu, lafız, mana ve vezinleri nitelenecek üzere başka terimlere tahsis edildiği de söylenmiştir. Bkz. Ömer Kara, *Belâgat Terminoloji Sorunları -Terimlerin Çokluğu, Çeşitliliği, Çokanlamlılığı ve Yapıları* (Tercüme), *Usul İslam Araştırmaları*, 19/19 (2013), 86.

³⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 7/154; İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-taḥbîr*, 593; İbn Hicce, *Hiżânetü'l-edeb*, 2/268.

³⁷ es-Sübkî, *Arûsu'l-efrâh*, 2/258; en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 7/156; Bulut, *Belâgat*, 330.

³⁸ Celaluddin Ebû Abdillâh Muhammed el-Kazvînî, *el-Îdâh fî 'ulûmi'l-belâğa*, thk. İbrahim Şemsüddîn (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 274.

2.10. Ḥusnu'l-ittibâ' (حُسْنُ الْإِتِّبَاعِ): Mütakellimin başkasının icat ettiği bir manayı alıp lafzî veya manevî olarak sözü güzelleştiren bed'î sanatlarından birisini kullanarak kelimasını süslemesi ve mükemmelleştirmesidir. Bu yolla kişi yeni lafızda hak sahibi olmaktadır.³⁹ İbn Reşîk el-Kayrevânî, eksik bir şiirin tamamlanması ya da uzun bir şiirin kısaltılıp tekrar ele alınmasını uygun bulduğunu ifade ederek şiir üzerinde yapılan lafız ve anlam değişikliklerinin şairlerin kabiliyet ve hünerleri olduğunu belirtmiştir.⁴⁰ Şiirin yeni lafızlarla ele alınması belagatçılar tarafından serikât olarak değerlendirilmemiştir. Aralarında anlam benzerliği bulunan şiirler yerilmemiş aksine bu gibi davranışların iktibâs sanatı olarak görüldüğü yönünde bir sonuca da varılmıştır.⁴¹ el-Ḥumeydî'nin ḥusnu'l-ittibâ' sanatını ele aldığı beyti şöyledir:

مَا سَطَعَتْ فِي مَدْحِهِ قُلٌّ غَيْرَ مَا نَسَبُوا   لَهُ الْمَسِيحِ تَجْدُهُ فَاتَّقِ الْعِظَمَ

(Hristiyanların) Hz. İsa (a.s) için söylediklerinin dışında medih olarak yapabileceğin övgüleri yap. Ki böylece en üstün vasıfları Resûlullah'ta göreceksin.

Şair bu beytin manasını, kasîde-i burde'de geçen "وَاحْكُم بِمَا شِئْتُمْ مَدْحًا فِيهِ" sözünü iktisâr ederek oluşturmuştur.⁴²

2.11. Ta'dîd (التَّغْيِيدُ): Sözlükte *saymak, sıralamak, listelemek* anlamına gelen kelime, terim olarak bir ifadede birkaç lafzın zikredilmesinden sonra aralarının bir münasebetle bağlanmasıdır.⁴³ el-Ḥumeydî şöyle der:

أَلْعُلْمُ وَالْحِلْمُ وَالْمَعْرُوفُ يَعْرِفُهُ   بِالْفَضْلِ وَالصَّفْحِ وَالْإِمْدَادِ بِالنِّعَمِ

İlim, Resûlullah'ı (a.s) en yüce mertebeye; hoşgörü, (büyük suçlarda bile) affi ile; cömertlik ise bol nimetlerle tanır.

Beyitte Allah Resûlü'ne ait üstün vasıflar tek tek sayıldığı için ta'dîd sanatı uygulanmıştır.

2.12. Hakikat (الحَقِيقَةُ): Mecaz kelimesinin zıddı olup bir kelimenin sadece delalet ettiği anlamda kullanılmasıdır.⁴⁴

Zâtî hakikat: Varlığın hangi özden meydana geldiğini işaret eden anlamdır.

Lugavî hakikat: Lafzın tahsis edildiği manada kullanılmasıdır.⁴⁵

³⁹ İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru't-tahbîr*, 475; Safiyyüddîn Abdülazîz b. Serâyâ b. Alî el-Hillî, *Dîvân* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 221.

⁴⁰ el-Kayrevânî, *el-'Umde*, I,116-II,281.

⁴¹ Rifat Akbaş, *Klasik Arap Edebiyatında Şiir Sirkati Hakkındaki Karşıt Görüşlerin Bir Mukayesesi, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 11/2 (2019), 658-659.

⁴² *Şerhu Burdetü'l-Medîh li'l-İmam Şerefiddîn Ebî Abdillâh Muhammed el-Bûsîrî* (b.y.: Dâru'l-Kur'ân, ts.), 8.

⁴³ İbn Hicce, *Hizânetü'l-edeb*, 2/390; Bulut, Ali, *Bed'î İlmi* (M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2016), 113; Hikmet Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi* (İzmir: Nil Yayınları, 1999), 318.

⁴⁴ Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, 92.

⁴⁵ el-Humeydî, *Menhu's-Semi'*, 146b/15.

el-Ḥumeydî'nin bu sanatı örnekleyen beyti şöyledir:

الله كَوْنَهُ مِنْ نُورِهِ بَشَرًا   مُبْتَثِّرًا لِمُطِيعٍ هَادِيًا لِعَمِّ

Allah Teâla, Resûl-i Ekrem'in zatını (güzel vasıflarla donatarak) kendi nurundan bir insan yarattı. Ve O'nu hidayet yolundan uzaklaşan için yol gösterici, emir ve yasaklarına itaat eden için ise müjdecî kıldı.

Humeydî, "كَوْنَهُ مِنْ نُورِهِ" lafzında varlığın hangi özden meydana geldiğini işaret eden zâtî hakikat; "بَشَرًا" lafzında ise ifadenin tahsis edildiği manada kullanılması anlamında lugavî hakikat sanatını uygulamıştır.

2.13. İ'tilâfü'l-ma'nâ ma'a'l-vezn (إِتْلَافُ الْمَعْنَى مَعَ الْوِزْنِ): Hazf, kalb, takdim ve tehire ihtiyaç duyulmadan bir ibarede yer alan lafızların kastedilen mana ile uyumlu olmasıdır.⁴⁶ el-Ḥumeydî'nin şu beytinde olduğu gibi:

أَتَاهُ آيَاتِ حَقٍّ لَنْ يَخُصَّ بِهَا   سِوَاهُ مَنْ مِنْ سَنَّا سَوَاهُ فِي الْقَدَمِ

Yaratıcı (hissî ve manevî olarak) onu sağlam ve düzgün bir şekilde yarattı ve ona (kıyamete kadar sürecek olan yüce davasını doğrulayıcı olarak) Kur'ân'ı verdi ki daha önce onun dışında kimseye (böyle bir nimet) verilmemiştir.

Beyitte takdim ve tehire ihtiyaç duyulmadan mana vezn ile uyumlu olarak gelmiştir.

2.14. Ḥusnü'n-Nesak (حُسْنُ النَّسَقِ): Şiirde veya nesirde birbirinden bağımsız manalara sahip kelimelerin hatasız ve ayıpsız olarak peş peşe getirilmesidir. Böylece aralarından bir cümle çıkarılsa bile anlamda bir bozulma meydana gelmez.⁴⁷ el-Ḥumeydî şöyle der:

أَلْجِدُّعُ حَنَّ لَهُ وَالسَّرْحُ ظَلَّلَهُ   وَالْعَيْمُ ظَلَّ لَهُ مِنْ جُمَلَةِ الْحَدَمِ

Hurma kütüğü, Resûlullah'ın (ayrılışının) özlemini çekti. "Serh ağacı" -işaretiyle- O'na yaklaştı. Bulutlar tam bir teslimiyetle O'nu gölgeledi.

Beyitte, hurma kütüğünün ağlaması, ağacın Allah Resûlüne yaklaşması ve bulutların onu gölgelemesi gibi hadiselerin her biri birbirinden daha hayret verici bir şekilde tek tek sıralanmıştır. Beyitteki cümleler son derece uyumlu olup ahenk içinde birbirine atfedilmiştir.

2.15. Ferâid (الْفَرَائِدُ): Sözlükte *gerdanlığa dizilmiş değerli bir taş, inci* anlamlarına gelen kelime, terim olarak mütekellimin sözüne, cümleden çıkarıldığında kelamın fesahatinin bozulacağı fasih bir söz getirmesidir.⁴⁸ el-Ḥumeydî'nin beyti şöyledir:

وَأَلْجِدُّلُ صَارَ فِرْنَدًا فِي يَدَيْهِ وَقَدْ   أَتَى لَهُ التَّلْبُ يَشْكُو مُثْعَبَ الْحَدَمِ

Hurma sapı Resûlullah'ın elinde kılıca dönüştü. (Mazlum bir) deve fazla çalıştırılmaktan -ve az yiyecekten- şikayet ederek O'na geldi.

⁴⁶ İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-taḥbîr*, 223; İbn Hicce, *Ḥizânetü'l-edeb*, 2/444.

⁴⁷ İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-taḥbîr*, 425; İbn Hicce, *Ḥizânetü'l-edeb*, 2/388; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, 98.

⁴⁸ Aydın, *Bedî' İlmi ve Sanatları*, 294.

Beyitte “الْجَذْلُ” ve “فِرْنَدًا” lafızları eşsiz bir kelime olduklarından yerlerine başka bir fasih sözcüğü getirmenin zor olması nedeniyle ferâid sanatı vardır.

2.16. 'Unvân (العُنْوَان): Sözlükte *başlık, adres, soyadı, işaret* anlamlarına gelen kelime, bedî' terimi olarak övme, yerme, hiciv gibi bir maksat için söze başlanıp kelamın devamında getirilen lafızların geçmiş haberlere, kıssalara işaret olacak şekilde verilmesidir.⁴⁹ Humeydî şöyle der:

قَدْ صَاتَهُ اللَّهُ عَنْ سُوءِ فَأَنْبَاهُ   نُطِقُ الدِّرَاعَ بِسَمِّ دَسٍّ فِي الدَّسَمِ

Yüce Allah, Resûlü'nü (yapılmak istenen) kötülüklerden korudu ve ona kuzunun bacağına dile getirerek içerisine gizlenmiş olan zehri haber verdi.⁵⁰

Humeydî, beytinde Hayber'de zehirli bir et getirilerek Hz. Peygamber'in (a.s) zehirlenmek istendiği olaya işaret etmiştir.

2.17. Ta'riz (التَّعْرِيزُ): Bedî' terimi olarak bu sanat, kelamın öncesinden anlaşılacağı üzere sözü işaret ettiği manadan başka bir manaya çevirmektir.⁵¹ Örneğin; bir kimse muhatabına “ أَنْتَ ظَالِمٌ ” sen zalimsin” demek yerine “ مَا أَقْبَحَ الظُّلْمَ ” *zulüm ne kötü bir şeydir*” demesi ta'rîz örneğidir.⁵² Humeydî, Resûl-i Ekrem'i (a.s) metheden şiirinde şöyle demiştir:

لَهُ الْمَقَامُ الَّذِي فِيهِ سَيَّغِيظُهُ   كُلُّ النَّبِيِّينَ وَالْأَمْلَاقِ وَالْأُمَّمِ

Hz. Peygamber'in (a.s) tüm nebiler, krallar ve toplumlar nezdinde imrenilecek bir makamı vardır.⁵³

Beyitte Allah Resûlü'nün dünyada insanlar nezdinde saygı ve itibarının yanı sıra kıyamet gününde kendisine vadedilen şefaathakına kinaye yapılmaktadır.

2.18. Telmih (التَّمْيِيزُ): Nesir veya nazımda mütekellimin ayete, meşhur bir beyte, mesele, bilinen bir kıssa veya olaya göndermede bulunmasıdır.⁵⁴ Humeydî bu sanatı beytinde şöyle yer vermiştir:

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ الْبُشْرَى لِأُمَّتِهِ   فِيهَا بَعْفُ عَنِ الْإِثْمِ وَالْجُرْمِ

Ümmetin için sana müjdeler verdik. (Onunla) müminlerin günahlarını ve hatalarını bağışladık.⁵⁵

⁴⁹ İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-taḥbîr*, 553; el-Hillî, *Şerhu'l-kâfiyyeti'l-bedî'yye*, 247; İbn Hicce, *Hiżânetü'l-edeb*, 2/301; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, 381.

⁵⁰ el-Humeydî, *ed-Durru'l-manzûm*, 126.

⁵¹ Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü's-sinâateyn el-kitâbe ve's-şi'r*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî - Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Unsuriyye, 1998), 368; İbn Hicce, *Hiżânetü'l-edeb*, 2/407; İbn Ma'sûm, *Envâru'r-rabî*, 60; el-Hillî, *Dîvân*, 250.

⁵² el-Humeydî, *Menhu's-Semi'*, 154b/1.

⁵³ el-Humeydî, *ed-Durru'l-manzûm*, 126.

⁵⁴ Hâtîb el-Ḳazvînî, *Telḥîs ve Tercümesi*, trc. Nevzat H. Yanık vd. (İstanbul: Huzur Yayınları, ts.), 170; Bulut, *Bedî' İlmi*, 298.

⁵⁵ el-Humeydî, *ed-Durru'l-manzûm*, 126.

el-Ḥumeydî'nin yukarıdaki beytinde fetih suresinin *إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا* "Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik." anlamındaki ilk ayetine telmîh yapılmıştır.

2.19. 'Akd (العقد): Sözlükte *bağlamak, düğümlemek* anlamına gelen kelime, bedî' terimi olarak iktibâs yapılmadan nesri nazma dönüştürmektir.⁵⁶ Ḥumeydî'nin şu beytindeki gibi:

وَالْأَرْضُ تُزْبِتُهَا طَهْرًا لَهُ جُعِلَتْ   وَمَسْجِدًا جَامِعًا جَوَامِعَ الْكَلِمِ

*Toprağı (su bulunmadığında onun gibi) temizleyici olan yeryüzü, peygamber için mescid kılınmıştır. Ve o (insanlığı) bir araya getirmek için az lafızla çok manalar ifade eden cevâmi'u'l-keîm kılınmıştır.*⁵⁷

Beyitte *جَوَامِعَ الْكَلِمِ* lafzı ile Hz. Peygamber'in (a.s) «أَوْتَيْتُ جَوَامِعَ الْكَلِمِ»⁵⁸ sözüne işaret edilmiştir.

2.20. Kinâye (الكنية): Sözlükte *dolaylı ifade, imalı söz, üstü kapalı söz söyleme* anlamlarına gelen kelime terim olarak, bir sözü gerçek manasına da gelebilecek şekilde onun dışındaki bir mana için kullanmaktır. Ancak her zaman durum bu şekilde olmayabilir örneğin; "السَّمَاحَةُ بَيْنَ بُرْدِيهِ" "Cömertlik onun (cübbesinin) iki yakası arasındadır." dediğimizde de kinaye olur ama hakikatte böyle bir şey olamaz yani cömertlik cübbenin arasına giremez.

Kinâyenin mecazdan farkı ise sözün asıl manasının anlaşılmasına engel bir karînenin bulunmamasıdır.⁵⁹ el-Ḥumeydî'nin şu beyti kinayeye örnek oluşturur:

وَصَحْبُهُ سَحْبُ الْأَنْدَاءِ لِجُودِهِمْ   يَهْدِي عَظِيمَ رَمَادٍ حَوْلَ دُورِهِمْ

*Allah Resûlü'nün ashâbı cömert ve bereketli bulutlar gibidir. Evlerinin çevrelerindeki küller bunun büyük bir işarettir.*⁶⁰

Beyitte ashâb-ı kirâm, izinden gidenlere irşâd etme, kapılarına gelenlere evlerinin etrafına bırakılan küllerden anlaşılacağı üzere bol bol ikramda bulunma gibi vasıfları ile yağmur yüklü bulutlara benzetilerek kinâye yapılmıştır.

2.21. Ta'attuf (التعطف): Sözlükte *birbirine meyletmek* demek olan kelime, terim olarak şairin beytinin birinci mısrasında getirmiş olduğu lafzın

⁵⁶ el-Hillî, *Şerhu'l-kâfiyeti'l-bedî'iyye*, s. 324; İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-taḥbîr*, s. 441; el-Kazvîni, *el-İdâh*, s. 236; Bulut, *Bedî' İlmi*, s. 296.

⁵⁷ el-Humeydî, *ed-Durru'l-manzûm*, s. 126.

⁵⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1423/2002), "Kitâbu't-ta'ḥîr", 22; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. El-Haccâc, *el-Câmi 'u's-sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî (Kâhire: y.y., 1374/1955), "Kitâbu'l-mesâcid", 5.

⁵⁹ es-Sübkî, *Arûsu'l-efrâh*, 2/206; Nevzat H. Yanık vd., *Telḥîs ve Tercümesi*, 125; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, 216; Bulut, *Belâgat*, 262.

⁶⁰ el-Humeydî, *ed-Durru'l-manzûm*, 126.

aynısını yahut aynı kökten türeyen bir lafzı ikinci mısradada yer vermesidir. Humeydî şöyle der:

السَّائِفُونَ هُدَى السَّائِفُونَ نَدَى
السَّائِفُونَ عَدَى كَالْهَدَى مِنْ نَعَم

(Resûlüllah'ın ashâbı hidayet yolunun öncüleridir.) Hedy olarak kurbanları göndermede düşmanlarına karşı öne geçenler, cömertlikte birbirleriyle yarışanlardır.

“السَّائِفُونَ” lafzı beytin sadr ve acüz kısımlarında tekrar edilmiştir. İlk ifade “hedy kurbanı gönderenler” demek iken ikincisi “ hayırda yarışanlar” anlamındadır.

2.22. İktibâs (الافتباس): Şiirde veya nesirde âyet-i kerîme'nin veya bir hadîs-i şerifin tamamının yahut bir kısmının alıntı yapılmasıdır. Yapılan alıntıda ayet veya hadis olduğu belirtilmez.⁶¹ Humeydî'nin beytinde iktibâs sanatı şöyle verilmiştir:

تَرَاهُمْ رُكَّعًا لِلَّهِ شَاهِدُهُمْ
سِيْمَاهُمْ مِنْ سُجُودٍ فِي وُجُوهِهِمْ

Onları Allah'a rükû ederlerken görürsün. Delilleri ise alınları ve yüzlerindeki secde izleridir.

Beyitte lafızlarda küçük bir değişiklik yapılarak fetih sûresinin سِيْمَاهُمْ فِي سُجُودٍ وَجُوهِهِمْ مِنْ أُنْتَرِ السُّجُودِ “Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir.”⁶² âyetinden iktibas yapılmıştır.

2.23. Cem'u'l-mu'telif ve'l-muhtelif (جَمْعُ الْمُؤْتَلِفِ وَالْمُخْتَلِفِ): Şair beytinde iki gruba eşit bir şekilde övgüde bulunur. Sonrasında birisi sahip olduğu birtakım meziyetler sebebiyle övgüde üstün tutulur. Ancak bu durum, diğerinin övgüsüne herhangi bir eksiklik getirmemektedir. Neticede şair medihdeki bu tasarrufatını izah eder.⁶³ Humeydî bu sanatı şu beytinde kullanmıştır:

أَلْكَلُ نَجْمٌ هُدَى نُورٌ بُضِيئِي وَمَا
تَفْضِيلُ صِدِّيقِهِمْ بِقَضِي بِنَقْصِهِمْ

(Sahabîlerin) her biri hidayet yıldızlarıdır ve (etraflarını) aydınlatan nurdurlar. (Fazilet bakımından hepsi müşterektirler) Ancak aralarında sıddîk ismiyle bilinen (Hz. Ebû Bekir'in) onlara halifelik yapmada (önceliği) ve ihtiyaçlarını görmede ayrı bir yeri vardır.

Beyitte genel olarak sahabe övülürken içlerinden “sıddîk” ismiyle tanınan Hz. Ebû Bekir (r.a) bazı meziyetleriyle ayrıca methedilmiştir.

2.24. İstibâ' (الاستبعا): Bu sanat, övülen yahut yerilen farklı davranışların sözün devamında tekrarlanmasıdır. ⁶⁴ Humeydî der ki:

⁶¹ İbn Hicce, *Hizânetü'l-edeb*, 2/455; Bulut, *Belâgat*, 410.

⁶² Fetih 48/29.

⁶³ İbn Hicce, *Hizânetü'l-edeb*, 2/307; İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-tahbîr*, 499; el-Hillî, *Şerhu'l-kâfiyeti'l-bed'îyye*, 274.

⁶⁴ el-Kazvînî, *el-İqlâh*, 282.

الْقَامِعُوا الضِّدَّ قَمَعَ النَّفْسِ عَنْ شَيْءٍ النَّاصِرُوا الْحَقَّ نَصَرَ الْمُحْتَمِي بِهِم

Onlar şüpheli şeylerden uzak durarak nefislerine galip geldikleri gibi muhaliflerini (düşmanlarını) da zelil edip üstünlük sağlayanlardır. Ve onlar kendilerine sığınıp himaye isteyene yardım elini uzattıkları gibi hakkın da yardımcılarıdır.

Beyitte ashâb, günah sayılabilecek şeylerden uzak durma, düşmanlarına galip gelme ve kendilerine sığınana kucak açma gibi üstün niteliklerde peş peşe övülmüştür.

2.25. İttisâ' (الاتساع): Beyitte birçok anlama gelebilecek lafızların kullanılmasıdır.⁶⁵ Humeydî şöyle der:

ثُمَّ الْأَنْوَابِ هُمْ بِيضُ الْوُجُوهِ لَهُمْ فَخَرٌ بِصُحْبَةِ خَيْرِ الرُّسُلِ كُلِّهِمْ

Şeref ve izzet sahibi kimseler tertemiz ahlakları ve sağlam sözleriyle Peygamberi'nin ashâbıdır. Resûllerin en faziletlisi olan Hz. Muhammed'e (a.s) samimi dostluk ve birliktelikleriyle övgü onlara aittir.

Beyitte geçen "ثُمَّ الْأَنْوَابِ" lafzı, "dağın zirvesi, burnun tümsek kısmı, izzet sahibi önderler" gibi birçok anlama gelmektedir. Şair bu lafzı kullanarak ittisâ sanatını icra etmiştir.

2.26. et-Tehzîb ve't-te'dîb (التهذيب والتأديب): Mananın, veznin, lafızların, irabın kusursuz olması maksadıyla tüm lafızları dikkatle seçilen beytin tekrar tekrar gözden geçirilmesidir.⁶⁶ Humeydî'nin kasidesindeki beyti şöyledir:

مَنْ كَانَ مِنْ قَبْلِ أَنْ لَا كُونَ كَانَ وَلَا إِنْسًا وَجِنًّا نَبِيًّا رَاسِخَ الْقَدَمِ

Her şeyden önce Hz. Peygamber (a.s) varlık (ruhen) bulmuştur. O'ndan (a.s) önce ne bir insan ve cin yaratılmış ne de herhangi bir nebi nübüvvet şerefine kavuşmuştur.

Beyitte sözcükler birbiriyle uyumlu, kastedilen mana açık ve beyit çelişen ifadelerden uzaktır.

2.27. İdâ'(الإيضاح): Şairin, başkasına ait bir söze beytinin bir bölümünde yer vermesidir.⁶⁷ Humeydî şöyle der:

فَقُلْ لِمُسْتَمْسِكِ مِنْ حُبِّهِ بَعْرَى لَقَدْ ظَفَرَتْ بِحَبْلِ اللَّهِ فَاعْتَصِمِ

Allaha olan sevgisinden dolayı (sapasağlam) bir kulpa (Kur'ân'a) yapışana de ki: Allah'ın ipine sarılmaya devam et! Muhakkak ki bu sayede (şeref ve izzet elde etmede) başarıya ulaşırsın.

⁶⁵ el- Kayrevânî, *el-'Umde*, 2/93; İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-tahbîr*, 454.

⁶⁶ el-Hillî, *Şerhu'l-kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 259; İbn Hicce, *Hiżânetü'l-edeb*, 2/31; İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-tahbîr*, 401.

⁶⁷ İbn Ma'sûm, *Envâru'r-rabî*, 6/73; İbn Hicce, *Hiżânetü'l-edeb*, 2/311.

Bu beyitte el-Ḥumeydî, ikinci mısrayı, el-Bûsîrî'nin aşağıdaki beytinden alıntı yapmıştır.⁶⁸

فُرَّتْ بِهَا عَيْنُ قَارِيهَا فَقُلْتُ لَهُ   لَقَدْ طَفَرْتُ بِحَبْلِ اللَّهِ فَأَعْتَصِمَ

2.28. Temkîn (التمكين): Bu sanat, sec' veya kâfiyenin tenâfurdan⁶⁹ uzak, mananın açık ve anlaşılır olması, kâfiye kısmının okunmasa bile zihinde tamamlanabilmesi, atıldığında ise beyti veya cümleyi anlamının mümkün olmaması olarak tarif edilmiştir.⁷⁰ Temkîn sanatı el-Ḥumeydî'nin kasidesindeki beytinde şu şekilde yer alır:

لَا الْأَمَانِيُّ مِنْهُ وَالْأَمَانُ إِذَا   مَا الْخَوْفُ أَلْقَى الَّذِي يَقْلَاهُ فِي النَّدَمِ

(Ey tüm gayret ve isteğiyle Allah'ın en sağlam kulpuna (Kur'an'ı Kerîm'e) yapışan kimse! Arzu ettiğini elde ettin.) Artık sen korkulardan eminsin. Emniyet ve selamet seninledir. Şayet bu endişeler Allah Resûlü'nün hoşlanmadığı bir şey sebebiyle pişmanlığa düşmene sebep olsa da.

Akl-ı selîm bir kimse, يَقْلَاهُ (O'nun (a.s) hoşlanmadığı) lafzından sonra kâfiyenin النَّدَمِ kelimesiyle tamamlanacağını hisseder. Şayet النَّدَمِ beyitten atılsa mana eksik kalır ya da anlaşılmazdı.

2.29. Teshîm (التسهيم): Beytin başının, mana veya lafız açısından sonunun ne olacağını dinleyiciye hissettirmesidir. İrsâd ve tevşîh olarak da adlandırılır.⁷¹ el-Ḥumeydî şöyle der:

لَا كَرَبَ يَقْلَاهُ مَنْ أَلْقَى الْعِنَانَ لَهُ   حَاشَى يُضِيغُ مُطِيعًا مُلْقَى السَّلَامِ

Tüm işlerinde nefsinin dizginlerini Allah Resûlü'ne bağlayan için korku ve hüznün yoktur. Zira Resûl-i Ekrem kendisine tam bir itaatle boyun eğeni ihmal etmekten münezzehtir.

Allah Resûlü'nü kendisine rehber edinen kimsenin, nihayetinde O'na (a.s) tam bir itaatle boyun eğeceğini zaten akla getirmektedir. Bununla birlikte lafız bakımından beytin sadrında geçen "أَلْقَى الْعِنَانَ" ifadesinden, sonunun "مُلْقَى السَّلَامِ" ile bitebileceği tahmin edilebilir.

2.30. İstiâne (الاستعانة): Şairin, şiirinde, kendisinden yardım alarak başkasına ait tam bir beyte yer vermesidir.⁷² Humeydî şöyle der:

حَاشَاهُ أَنْ يُحْرَمَ الرَّاجِي مَكَارِمَهُ   أَوْ يَرْجِعَ الْجَارُ مِنْهُ غَيْرَ مُحْتَرَمِ

⁶⁸ Şerhu Burdetü'l-Medîh, 16.

⁶⁹ Kelimeyi oluşturan harflerin söylenişinin dile ağır, işitilmesinin kulağa hoş gelmemesidir. Bkz. Durmuş, İsmail, "Tenâfür" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yay., 2011), 40/ 440.

⁷⁰ el-Hillî, Şerhu'l-kâfiyeti'l-bedî'iyye, 267; Aydın, Bedî' İlmi ve Sanatları, 194.

⁷¹ el-Kazvîni, el-İqdâh, 263; Akdemir, Belâgat Terimleri Ansiklopedisi, 161.

⁷² el-Humeydî, Menhu's-Semi', 173b/1; Muhammed Vehbi Dereli, Arap Edebiyatında Bedî'iyye Geleneği ve Suyûtî'nin Nazmu'l-bedî' Adlı Eseri (Konya: Palet Yayınları, 2021), s. 160.

İhsan ve kereminden umarak kapısına geleni ikramsız ve ihtiramsız geri çevirmesini Allah Resûlü'nden tenzih ederim.

Şair burada el-Bûsîrî'den yardım almış, ona ait bir şiiri büyük oranda beytinde yer vererek istiâne sanatını icrâ etmiştir.⁷³

2.31. İbdâ' (الإبداع): Bir kelâmın veya beytin çeşitli bedî' sanatlarını ihtiva etmesidir. el-Ĥumeydî, bedî' sanatlarının beyitte yer alan kelime sayısından az olması durumunda ibdâ' için örnek olamayacağını belirtmiştir.⁷⁴ Ayrıca bu terim, bir kelâmında üç veya daha fazla bedî' sanatına yer verilmesi ve kelâmın kelimelerinin sayısınca belâgat tiplerini içermesi şeklinde de tarif edilmiştir.⁷⁵

فَأَشْدُّ مَطًّا مِنْ مَطَّيَا الْعَزْمِ وَأَمْتَطَهَا   تَحْمَدُ سِرَّاكَ إِلَى نَادِي نَدَى رَدِمِ

(Artık murat ettiğine ulaşmak istiyorsan) kendine bir binek edin, onu bağla. Hediye ve ikramın sağanak sağanak yağdığı bolluk ve bereket yurduna gitmek için ona bin ve bu yolculuğunla övün.

فَأَشْدُّ lafzında terşih ve istiâne; مَطًّا وَمَطَّيَا وَأَمْتَطَ lafızları arasında cinâs; نَادِي lafızlarında cinâs-ı mutlak; مَطَّيَا الْعَزْمِ ifadesinde husnû'n-nesak, tefsir; lafızların manaya uygunluğu ve beyitte vezni sağlamak için kelimelerin takdîm veya tehir edilmek mecburiyetinde kalınmaması sebebiyle i'tilâfü'l-lafz ma'a'l-ma'nâ sanatı; beyitte رَدِمِ lafzı yerine رَزْمِ lafzının da tercih edilebilmesi nedeniyle tahyîr sanatı; beytin sadrının (ilk bölümünün) acüz'una (ikinci kısmına) işaret etmesi nedeniyle teshîm sanatı; مَطًّا lafzının fasih Arapça bir ifade olması ve yerine başka bir kelimenin tercih edilmesinin münasip olmaması sebebiyle ferâid sanatı; نَادِي نَدَى lafızlarında anlamca benzerlik olması sebebiyle irdâf sanatı; Lafızların manaya müsâvi olması sebebiyle musâvât sanatı; Lafızların kulağa hoş gelmesi ve yapısının düzgün olması nedeniyle insicâm sanatı bulunmaktadır.⁷⁶

2.32. Musâvât (المساواة): Lafzın, ne eksik ne de fazla olup manaya eşit olması demektir.⁷⁷ Humeydî bu sanat için şu beytini nazmetmiştir:

وَقَلَّ وَقُلُّ مُسْتَوِيًّا مِنْ عَثَارِ حَطًّا   لَهَا الْخَطَا أَوْقَعَتْ مَعَ زَلَّةِ الْقَدَمِ

Yanlışla düşmekten ve ayaklarının tökezlemesinden Allah'a sığınarak tüm zorluk ve meşakkatlerden uzaklaşıp artık istirahat et (öğlen uykusuna yat).

⁷³ Şerhu Burdetü'l-Medih, 23.

⁷⁴ el-Humeydî, Menhu's-Semi', 174b/15; İbn Ebi'l-İsba', Tahriru't-tahbîr, 611; el-Hillî, Şerhu'l-kâfiyeti'l-bedî'iyye, 292; İbn Ma'sûm, Envâru'r-rabî, 5/328; Aydın, Bedî' İlmi ve Sanatları, 309.

⁷⁵ Güceyüz, Temel Belâgat Terimlerinin Teşekkülü, 57; Kara, Belâgat Terminoloji Sorunları, 86.

⁷⁶ el-Humeydî, Menhu's-Semi', 176a/15.

⁷⁷ el-Humeydî, Menhu's-Semi', 177b/1; Kudâme b. Ca'fer, Nakdü's-şi'r, 55; İbn Ebi'l-İsba', Tahriru't-tahbîr, 197; İbn Ma'sûm, Envâru'r-rabî, 6/314; el-Hillî, Şerhu'l-kâfiyeti'l-bedî'iyye, 322.

Müellif beyitte kullanılan lafızların mana bakımından dengeli olduğunu, müteallik olan hiçbir ifadenin hazfedilmediğini ve gereksiz bir ifadenin de bulunmadığını ifade etmiştir.⁷⁸

2.33. Tafsîl (التفصيل): Mütakellimin nazımda veya nesirde kelamının bir kısmını başka bir beytinden veya sözünden alıntı yaparak oluşturmasıdır. Alıntı yapılan kısım sanki bu beyit ile ilk defa oluşturulmuş gibi uyumlu olmaktadır.⁷⁹

يَا أَكْرَمَ الْخَلْقِ يَا مَنْ جُودُ رَاحَتِهِ   فَمَا أُحْجِلَ النَّزْرُ مِنْهُ هَاطِلَ الدِّيمِ

*Ey yaratılmışların en cömerti ve eli açık olanı! (elinde olanların en kıymetlisini) vererek sağanak sağanak yağan yağmurları hayrete düşürdün.*⁸⁰

Beytin ilk mısrası şairin daha önce Hz. Peygamber'i (a.s) methetmek için nazmettiği bir kasidesindeki aşağıdaki beyitten alınmıştır:

يَا أَكْرَمَ الرَّسُلِ يَا مَنْ جُودُ رَاحَتِهِ   عَمَّ الْوُجُودَ وَكُلَّ مَنْ نَدَاهُ حَتَّى

*Ey Rasüllerin en cömerti ve eli açık olanı! (Onun cömertliği) Tüm varlıkları ve ona nida eden herkesi kapsamıştır.*⁸¹

2.34. Suhûlet (السهولة): Lafızların tekellûf (yapmacıklık) ve ta'kid'ten (kapalılık) uzak; sade, anlaşılır ve yumuşak ve terkiplerinin düzgün olmasıdır.⁸² Hümeydî' bu sanatı şu beytinde örneklendirir:

يَا خَيْرَ مَنْ نَحْوَهُ مُدَّتْ أَكْفُ رَجَا   فَكَفَّتْ عَنْهَا يَدَ الْأَعْيَارِ وَالنِّقَمِ

Ey kendisine el açılan (yardım talep edilen) kimselerin en hayırlısı! Onlardan kendilerine isabet edecek cezaları ve dönemin helak edici güçlerini uzak tuttu.

Beyit kapalı ve zorlama ifadelerden uzak, yapısı düzgün açık ve anlaşılır lafızlardan oluşturulmuştur.

2.35. Muzâvece (المزاوجة): Sözlükte eşleşme, çift olma anlamına gelen kelime bed'î terimi olarak şart ve cevap cümleleri arasındaki iki manada eşleşlik bulunmasıdır.⁸³ Hümeydî'nin beyti şöyledir:

وَمَنْ إِذَا أَمَّهُ رَاجٍ فَأَمَلَهُ   حَبَى فَحَبَى بِمَا يُرْجُوهُ مِنْ كَرَمِ

Her kim kerem ve cömertliğinden umarak Allah Resûlü'ne gelirse, Hz. Peygamber (a.s) onu önemser (dinler), ümit verir ve arzu ettiği şeyin sahibi kılar.

Beyitte görüldüğü gibi şart ve cevap cümlelerindeki iki farklı mana eşleşmiştir. Buna göre; şart cümlesindeki Allah Resûlü'nün cömertliğinden arzu

⁷⁸ el-Humeydî, *Menhu's-Semi'*, 177b/15.

⁷⁹ el-Humeydî, *Menhu's-Semi'*, 178b/1; el-Hillî, *Şerhu'l-kâfiyeti'l-bed'îyye*, 273; İbn Hicce, *Hizânetü'l-edeb*, 1/477.

⁸⁰ el-Humeydî, *ed-Durru'l-manzûm*, 127.

⁸¹ el-Humeydî, *ed-Durru'l-manzûm*, 133.

⁸² el-Humeydî, *Menhu's-Semi'*, 179b/15; el-Hillî, *Şerhu'l-kâfiyeti'l-bed'îyye*, 311; Bulut, *Bed'î İlmî*, 269; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, 129.

⁸³ el-Kazvînî, *el-İqâh*, 265, Bulut, *Belâgat*, 298.

etmek ile cevap cümlesindeki “onu dinler, önemser, sahibi yapar” arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü Hz. Peygamber kapısına gelen kimseyi geri çevirmemiştir.

2.36. Hûsnü't-taleb (حسن الطلب): Mütakellimin -talebini apaçık ifade etmeksizin- rahatsız edici ve ısrarcı ifadelerden uzak bir şekilde methettiği zâtı ta'zîm ederek dile getirmesidir.⁸⁴ Humeydî şöyle demiştir:

أرِيدُ أَدْرَى فَلَمْ تُحَوِّجْ لِنُطْقِ فَمِي   إِلَيْكَ وَجَّهْتُ حَاجَاتِي وَأَنْتَ بِمَا

İhtiyacımı ancak sana yönelttim. Sen ki konuşmama ihtiyaç olmadan gönlümde olanı en iyi bir şekilde bilirsin.

Beyitte müellif, tatlı ifadelerle ayrıntıya girmeksizin saygılı bir şekilde arzusunu dile getirmiştir.

2.37. İdmâc (الإدماج): Sözlükte *bir şeyi bir şeyin içine katlamak, gizlemek* anlamlarına gelen kelime bedî' terimi olarak belli bir maksat için sarf edilen sözün başka bir anlam daha kazanacak şekilde söylenmesidir.⁸⁵ Humeydî bu sanatı şöyle örneklendirir:

فَكَّرِي لَكَ الْمَدْحَ أَهْدِي مَعَ شَوَائِغِهِ   بِخَادِنَاتِ زَمَانٍ مُرْخِصِ الْفَيْمِ

Şeref ve izzet sahibi kimselerin değersizleştirildiği şu zamanda asrın tüm zorluk ve aksilikleriyle birlikte maksadım seni en güzel şekilde övmektir.

Şair, Hz. Peygamber'e (a.s) methini ifade ederken zamanın sıkıntılarında da dikkat çekmek istemiştir.

2.38. Rucû' (الرجوع): Sözlükte *dönme* anlamına gelen kelime terim olarak sevinç, üzüntü, tehdit, alay vb. bir nükte için önceki sözden dönmektir.⁸⁶ Humeydî şöyle der:

أَفْرَعْتُ وَسْعِي وَجَهْدِي مَا سَنَنْطَعُ بِهِ   هَيْهَاتَ لَا جَهْدَ فِي وَسْعِي وَلَا هَمَمِي

Tüm gayretimi sarf ettim. Çabam, nazmımda Allah Resûlü'nü en güzel şekilde methedebilmektir. Heyhat! Gayretim arzumu gerçekleştirebilmekten ve O'na (a.s) layık olduğu övgüyü yapabilmekten ne kadar uzak.

Şair önce tüm gayretiyle Allah Resûlü'nü methetmeye çalıştığını ifade etmiş, sonrasında gösterdiği çabanın Hz. Peygamber'in hak ettiği övgüden çok uzak olduğunu belirterek aslında yeterince çaba sarf edemediğini itiraf etmiştir.

⁸⁴ el-Humeydî, *Menhu's-Semi'*, 181a/10; en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 7/135.

⁸⁵ el-Kazvînî, *el-İdâh*, 283; İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-tahbîr*, 449; İbn Ma'sûm, *Envâru'r-rabî*, 6/ 279; el-Hillî, *Şerhu'l-kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 314; İsmail Durmuş "İdmâc", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/476.

⁸⁶ el-Kazvînî, *el-İdâh*, 266; Bulut, *Bedî' İlmi*, 89.

2.39. Husnu'l-beyân ve'l-İhtirâs ve'l-İ'tirâz (حسن البيان والاحتراس (والاعتراض):

Husnu'l-beyân: Mütakellimin gönlünde olanı karışıklıktan uzak, belîğ ifadelerle dile getirmesidir.⁸⁷ Humeydî şöyle der:

أَجْزُهُ لِي غَيْرَ مَأْمُورٍ وَقَدْزُكَّ عَنْ
أَمْرٍ يَجِلُّ قَبُولًا مُوجِبَ النَّعْمِ

Methimi kabul edip ta'zim ederek beni mükafatlandır! Ancak makamın, sana karşı emir ifade eden (bir dil kullanmamdan) çok yücedir. Ey kendisiyle nimetlere kavuştuğumuz zât! (talebim, dua ve tazarrudan ibarettir.)

Müellif beyitte açık ve anlaşılır lafızlar kullanarak Hz. Peygamber'i övmüştür.

el-İhtirâs: Mütakellimin, kınama gibi istenmeyen bir durumun ortaya çıkma ihtimalinden dolayı kelimasına bir söz ilave etmesidir.⁸⁸

Yukarıdaki beyitte şair, "أَجْزُهُ" dedikten sonra "غَيْرَ مَأْمُورٍ"-emredici olmaksızın- demek suretiyle yanlış anlaşılma ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Çünkü Allah Resûlü'ne "mükafatlandır" hitabı emir ifade etmemelidir.

el-İ'tirâz: Mütakellimin, övme, kınama vb. maksatlarla baştaki kelimasını takviye edecek şekilde sözünün devamında i'tirâz cümlesi (ara cümle) getirmesidir.⁸⁹

Şair, "وَقَدْزُكَّ عَنْ أَمْرٍ يُجِلُّ" "makamın, sana karşı emir ifade eden (bir dil kullanmamdan) çok yücedir" ifadesi ile övgüsünü desteklemektedir.

2.40. Adedü'l-envâ' ve Adedü'l-ebÿât ve't-Târih (عدد الإنواع وعدد الأبيات والتاريخ): Beytin yapısının düzgün, lafızlarının uyumlu, manasının anlaşılır olacak şekilde mısra, beyit veya ibarede geçen harflerin ebced hesabına göre belli bir ay, yıl veya güne işaret etmesidir.⁹⁰ Humeydî beytinde kullandığı kelimeler ile kasidesindeki beyitlerin, bed'î türlerinin sayısını, bed'îyyenin nazmedildiği tarihi belirtmiştir.

جَاءَ نَوْعُهُ مُصَلِّحٌ أَنْبِيَاءُهُ وَمَنْ
أَرَّخْتُهُ نَاطِقًا لِلْحَاسِبِ الْفَهْمِ

Bed'îyyenin sanatları düzgün bir şekilde getirilmiştir. Beyitleri ise (Rabbimin bir) nimetidir. İdrakı kolaylaştırmak ve (zamanını) hesaplamak için nazm ederek tarih düşmüm.

⁸⁷ el-Humeydî, *Menhu's-Semi'*, 184a/5.

⁸⁸ el-Humeydî, *Menhu's-Semi'*, 185a/5.

⁸⁹ el-Humeydî, *Menhu's-Semi'*, 185b/10.

⁹⁰ Cüneyt Eren, *Peygambere Adanmış Manzumeler –Bed'îyyât-* (İstanbul: Sütun Yayınları, 2005), 82.

Beyitte “مصلح” lafzı ile bed’iyyenin 168 bed’ türü, “منن” lafzı ile 140 beyitten oluştuğu ve “ناظما” lafzı ile de kasidenin nazmedildiği 992 yılı işaret edilmiştir.⁹¹

2.41. İstîshâd (الاستشهاد): el-Ḥumeydî’nin ifadesine göre çok az bed’i yazarının değindiği bu sanat, terim olarak müellifin, eserinin sonunda kendisini, başkalarından ayıran nesep, künye veya isim ile anmasıdır.⁹²

فَجِدْ لِأَصْلِ الْحُمَيْدِيِّ وَالْفُرُوعِ كَذَا
صَحْبِي بَلْخَطٍ وَأَنْقُذْهُمْ مِنَ الضَّرَمِ

(Ey Allah’ın Resûlü! Nefsim için arzu ettiğim şudur:) Ḥumeydî’nin atalarına, soyundan gelenlere, dostlarına ikramda bulun ve onları cehennem ateşinden korumak için (şefaatte bulun).

Müellif beyit içerisinde düzgün ve akıcı lafızlarla nesebinden bahsederek Allah Resûlü’nden niyazda bulunmuştur.

2.42. Ḥusnu’l-ḥitâm (حسن الختام): Mütakellimin muhatapların zihninde sözlerin yer etmesi için kelamını, doğru mana ifade eden tatlı bir lafızla sonlandırmasıdır. Bu sanat ḥusnul-intihâ, berâ’atu’l-maḥṭa’ olarak da adlandırılmıştır.⁹³ Humeydî şöyle der:

صَلَّى السَّلَامُ وَحَيَّى بِالسَّلَامِ عَلَيَّ
حَمِي مُحِبَّكَ فِي بَدْءِ وَمُخْتَمِّمِ

(Ey Allah’ın Resûlü) Allah’ın salât ve selamı üzerine olsun ve Cenâb-ı hak mülkünü ebedi kılsın. Her mühim sözün başında ve sonunda tahiyât ve selamı senin üzerinde daim eylesin.

Humeydî, bed’iyyesinin sonunu düzgün mana, tatlı lafızlar ve dua cümleleri ile bitirmektedir.

2.43. Ḥitâmü’l-ḥitâm (ختام الختام): Mütakaddimûn bed’i yazarlarının eserlerinde yer almayan ve müteahhirûn müelliflerin bir kısmının kullandığı bu sanat, terim olarak kasidede beytin lafızlarının birbiriyle insicâmlı olarak methedilen kimseye dua lafızlarıyla son bulmasıdır. Bu sanatta şair methettiği zat için dua ve niyazda bulunmakla birlikte ondan beklentisini ve beyti nazmetme maksadını dile getirir. Humeydî bed’iyyesinin sonunda şöyle der:

وَالْأَلِّ وَالصَّحْبِ وَالْأَتْبَاعِ مَا دَنَيْتُ
كُنِّي بِأَسْمَاءِ عَمَّا رَامَ فِي كَلِمِ

Cenâb-ı Hak Hz. Peygamber’in (a.s) ehl-i beytini, ashâbını ve onun izinden gidenleri (ona çokça muhabbet besleyip kendinden geçenleri) himaye eylesin.

⁹¹ ن:50:أ1 (992:ناظما,م:40:ن50:ن50) 140:منن, (م:40:ص90:ل30:ح8) 168:مصلح
1:أ40:م900:ظ) Ebcad sistemine göre harflerin sayı değerleri için Bkz. Bulut, *Bed’ İlmi*, 255.

⁹² el-Ḥumeydî, istîshâd sanatının düzgün yapılı, kolay, tatlı ve birbiriyle uyumlu lafızlarla nazmedildiğinde bed’i sanatlarından kabul edilebileceğini ve çok az bed’i yazarının bu sanatı eserlerinde yer verdiğini belirtmiştir. Bkz. el-Ḥumeydî, *Menhu’s-Semi’*, 189b/5.

⁹³ İbn Ebi’l-İsba‘, *Tahrîru’t-tahbîr*, 616; İbn Hicce, *Ḥizânetü’l-edeb*, 2/ 493; İbn Ma’sûm, *Envâru’r-rabî*, 6/324; el-Hillî, *Şerhu’l-kâfiyeti’l-bed’iyye*, 333.

Husnu'l-hitâm sanatında olduğu gibi müellif, kelamını hoş lafızlarla ve samimi bir dua ile sonlandırmıştır. Böylece Allah Resûlü'ne sevgisini yoğun bir şekilde arz etmiş, Allah'tan affını ve kıyamet günü Resûlü'nden himayesini arzu etmiştir.

SONUÇ

Bedî'iyye'nin son 43 beytini ele aldığımız bu araştırmada el-Ḥumeydî, belâğatın sadece bedî' kısmında yer alan sanatlarına değinmemiş meânî (musâvât gibi) ve beyân (kinâye, mecâz, hakikat gib) bölümlerinde yer alan sanatlara da yer vermiştir. Bununla birlikte müellifin fesâhatla ilişkilendirilen suhûlet kavramını ve sanat olmadığı yönünde itirazlar bulunan i'tilâfü'l-ma'nâ ma'a'l-vezn, i'tilâfü'l-lafz ma'a'l-lafz, es-selb ve'l-îcâb gibi başlıklara da yer verdiği görülmüştür.

Abdurrahman b. Ahmed b. Ali el-Ḥumeydî'nin istişhâd başlığı altında değindiği gibi Hz. Peygamber'i metheden bu beyitleri nazm etme maksadının kendisine olan özlemi dile getirmek ve kıyamet günü için şefaath ummak olduğu görülmüştür.

Beyitlerinde ilgili sanata tevriye yoluyla işaret etmeyen müellif, *adedü'l-envâ'* ve *adedü'l-ebîât* başlığı altında kasidesinin 168 bedî' türünü ihtiva ettiğini ve 140 beyitten oluştuğunu ebced hesabıyla belirtmiştir. *Tarih* başlığı altındaki bilgiye göre bedî'iyyenin ebced hesabına göre h. 992 yılında tamamlandığı belirtilmiştir. el-Ḥumeydî kimi zaman birden çok sanatı bir başlık altında toplamış ve bir beyit içerisinde her bir sanatı örneklemiştir.

Müellif, her ne kadar Hz. Peygamber'i methetmek için bedî'iyyesini nazmetse de onun bir maksadının da bedî' sanatların öğrenilmesine katkı sağlamak gibi ilmi bir amaç taşıdığı söylenebilir. Nitekim şerhte ilgili sanatı açıklarken Kur'ân âyetlerinden yer yer örnekler vermesi bunun göstergesidir.

Müellif bazı bölümleri örneklendirirken metodu için "Ben de bu hususta "Bürde" sahibine uydum" diyerek Bûsîrî'nin (ö.694/1295) yolunu takip ettiğini belirtmiştir. İstiâne başlığı altında görüldüğü gibi el-Ḥumeydî'nin Bûsîrî'den istifade ettiği açıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdûlmüteâl es-Saîdî. *Buğyetü'l-îzâh li-telhîşi'l-miftâh*. 4 Cilt. b.y.: Mektebetü'l-Êdêb, 1427/2005.
- Akdemir, Hikmet. *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*. İzmir: Nil Yayınları, 1999.
- Akbaş, Rıfat. Klasik Arap Edebiyatında Şiir Sirkati Hakkındaki Karşıt Görüşlerin Bir Mukayesesi. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 11/2 (2019), 649-668.
- Ahmed Muhtar Abdulhamîd. *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyyeti'l-muâsıra*. 4 Cilt. b.y.: Âlemü'l-kütüb, 2008.
- Aydın, Mustafa. *Arap Dili Belâğatında Bedî' İlmi ve Sanatları*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2018.

- Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyetü'l-Arifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Asârü'l-Musannifîn*. 2 Cilt. İstanbul: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabi, 1951.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi'ü's-Sahîh*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1423/2002.
- Bulut, Ali. *Bedî' İlmi*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016.
- Bulut, Ali. *Belâgat (meânî, beyân, bedî')*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2007.
- Dereli, Muhammed Vehbi. *Arap Edebiyatında Bedî'yye Geleneği ve Suyûtî'nin Nazmu'l-bedî' Adlı Eseri*. Konya: Palet Yayınları, 2021.
- Durmuş, İsmail. "İdmâc", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yay. 2000, 21/476-477.
- Durmuş, İsmail. "Tenâfür" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yay., 2011), 40/439-441.
- Durmuş, İsmail. Pala, İskender. "İ'tilâf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yay. 2001, 23/ 459-460.
- Ebû Hilâl el-Askerî. *Kitâbü's-sinâateyn el-kitâbe ve's-şi'r*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî -Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Unsuriyye, 1998.
- Eren, Cüneyt. *Peygambere Adanmış Manzumeler –Bedîyyât-* İstanbul: Sütun Yayınları, 2005.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ el-Kazvîni, *Mu'cemü mekâyîsi'l-luğa*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn 6 Cilt. b.y.: Dâru'l-fikr, 1979.
- Güceyüz, İsa. *Temel Belâgat Terimlerinin Teşekkülü: Fesahat, Belâgat, Meânî, Beyân ve Bedî'*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2020.
- İbn Ebi'l-İsba' el-Bağdâdî el-Mısırî. *et-Tahrîru't-tahbîr fî sinâati's-şi'ri ve'n-neşr ve beyâni icâzi'l-kur'ân*. Birleşik Arap Cumhuriyeti: el-Meclisü'l-'A'lâ li's-Şüûni'l-İslâmiyye, ts.
- Habenneka, Abdurrahmân Hasan el- Meydânî. *el-Belâgatü'l-'arabiyye ususuhâ ve' 'ulûmuhâ ve funûnuhâ*. 2 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Çalem, 1996.
- Hacımuftuoğlu, Nasrullah, "Bedî'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1992), 5/ 320-322.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Fethu'l-bâri şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Mârife, 1379.
- el-Hâşimî, Ahmed b. İbrahim b. Mustafa. *Cevâhiru'l-edeb fî edebiyâtı ve inşâi luğati'l-'Arab*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetül'l-Maârif, ts.
- Hatîb el-Çazvîni. *Telhîs ve Tercümesi*. trc. Nevzat H. Yanık vd. İstanbul: Huzur Yayınları, ts.
- el-Hillî, Safiyyüddîn Abdülazîz b. Serâyâ b. Alî. *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'yye fî 'ulûmi'l-belâga ve mehâsini'l-bedî'*. thk. Nesîb Neşâvî. Beyrut: Dâru Sâdir, 1992.
- el-Hillî, Safiyyüddîn Abdülazîz b. Serâyâ b. Alî. *Dîvân*. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.
- İbn Hicce, Takıyyüddîn Ebû Bekr Muhammed b.'Ali el-Çamevî. *Hızânetu'l-edeb ve Gâyetu'l-Ereb*. thk. İsam Şuaytû. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'Hilâl, 2004.

- el-Ḥumeydî, Abdurrahmân b. Ahmed. *Menhu's-Semi' bi Şerhi Temlîhi'l- Bedî' bi Medhi's-Şeff'*. İspanya: San Lorenzo de el Escorial Manastırı Ulusal Miras Kraliyet Kütüphanesi, No: "Arap 422".
- el-Ḥumeydî, Abdurrahmân b. Ahmed. *ed-Durru'l-manzûm fî medhi'n-nebiyyi'l-'a'zam*. Mısır: el-Matbaatü'l- 'Âmire, 1322/1896.
- el-Kalkaşendî, Ebu'l-Abbas Ahmed. *Şubhu'l-a'sâ fî şınâ'ati'l-inşâ'*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, ts.
- Kara, Ömer. Belâgat Terminoloji Sorunları -Terimlerin Çokluğu, Çeşitliliği, Çokanlamlılığı ve Yapıları (Tercüme). *Usul İslam Araştırmaları*, 19/19 (2013), 60-106.
- Kâtib Çelebi, Mustafa Abdullah Hacı Halife. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 6 Cilt. Beyrut: y.y., 1991.
- el-Kazvînî, Celaluddin Ebû Abdillâh Muhammed. *el-Îdâh fî 'ulûmi'l-belâğa*, thk. İbrahim Şemsüddîn. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Kocabıyık, Halil İbrahim. "Ebû Hayyân ve el-Bahrul-Muhît adlı Tefsiri (II)". *Academic Platform Journal of Islamic Researches*, 3/3 (Aralık 2019), 378-388.
- Kudâme b. Ca'fer. *Nakdü's-şî'r*. Kostantiniyye: Matbaatü'l-Cevâib, h. 1302.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-müellifîn*. 15 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, 1957.
- Kılıç, Hulusi. "Bed'îyyât" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1992), 5/323-324.
- İbn Ma'sûm, Sadruddîn 'Ali b. Ahmed el-Medenî. *Envâru'r-rabî 'fî envâ 'il-Bedî'* . thk. Şakir Hâdî Şukr. 7 Cilt. Necef: Matba'atu'n-Nu 'mân, 1969.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. El-Haccâc. *el-Câmi 'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. Kâhire: y.y., 1374/1995.
- en-Nüveyrî, Şihâbüddin Ahmed bin Abdilvehhab. *Nihâyetü'l-ereb fî-fünûni'l-edeb*. 33 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Kütübi ve'l-Vesâik'l-Ḳavmiyye, 1423/2002.
- Reşîk el-Kayrevânî. *el-'Umde fî meḥâsini's-şî'r ve âdâbih*. thk. Muhyiddîn Abdülhamîd 2 Cilt. b.y.: Dâru'l-Ceyl, 1401/1981.
- Serkîs, Yusuf 'İlyân. *Mu'cemu'l-matbûati'l-arabiyye ve'l-muarrabe*. 2 Cilt. Mısır: Matbaatu Serkîs, 1928.
- es-Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî. *Arûsu'l-efrâh fî şerhi telhîsi'l-miftâh*. thk. Abdulhamid Hindâvî. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2003.
- Şihâbüddin el-Ḥafâcî. *Reyhânetü'l-elibbâ ve zehretü'l-ḥayâti'd-dünyâ*. thk. Abdülfettah Muhammed el-Ḥulv. 2 Cilt. Kâhire, Matbaatu İsa el-Bâbî el-Ḥalebî, 1967.
- Vankulu Mehmed Efendi. *Vankulu Lügatı*. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Yusuf Zeydân. *Fihri'su mahtûtât mektebetu rifâ'a et-tahtâvî*. Kahire: Ma'hedu'l-mahtûtâti' arabiyye, 1996.